

РОЛЬ УРБАНІЗАЦІЇ ТА РУРАЛІЗАЦІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

THE ROLE OF URBANIZATION AND RURALIZATION IN THE INCLUSIVE DEVELOPMENT OF RURAL-URBAN AGGLOMERATIONS OF UKRAINE

У статті обґрунтовується теоретична актуальність та практичне значення важливої суспільної проблеми, пов'язаної з визначенням ступеня залежності розвитку сільсько-міських агломерацій України на засадах інклюзивності від впливу на цей процес урбанізації та руралізації. Саме в цьому полягає наукова новизна дослідження. Врахування прояву в просторових межах цих агломераційних утворень континуального типу наслідків впливу урбанізації та руралізації, дозволило здійснити відповідну типологізацію об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та районів, класифікацію за урбанною та руральною ознаками областей України. За результатами дослідження зроблено певні узагальнення, надано практичні рекомендації, використання яких є доцільним в умовах повоєнного відновлення України на засадах інклюзивності. З огляду на це, доведено доцільність подальшого продовження наукових розвідок за зазначеним напрямом.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, об'єднані територіальні громади, райони, руралізація, сільсько-міські агломерації, Україна, урбанізація.

As a result of the reform of the territorial organization of society in Ukraine, united territorial communities (UTC) and new districts identified as rural-urban agglomerations were formed. In this regard, there was a need to clarify the essence of this socio-spatial phenomenon, to determine its place in the system of social relations and in the solution of urgent socio-economic problems related to overcoming significant differences between the town and the countryside, of disparities in the development of regions. The article substantiates the need to determine the degree of dependence of the development of rural-urban agglomerations of Ukraine on the basis of inclusiveness from the impact on this process of urbanization and ruralization. In order to achieve this goal, the task was formulated – to identify UTC and districts as rural-urban agglomeration formations; reveal the essence of socio-spatial inclusiveness; to find out the development trends of these agglomerations under the influence of urbanization and ruralization. The methodological basis of the study is the fundamental and latest works of Ukrainian and foreign scientists on various aspects of inclusive development, the nature of agglomerations, and modern trends in the manifestation of urbanization and ruralization. The research was carried out using of interdisciplinary, systemic and institutional approaches, comparative, statistical methods, as well as methods of SWOT-analysis, deduction and induction, analysis and synthesis. The scientific novelty of the study consists in substantiating the position regarding the dependence of the inclusive development of rural-urban agglomerations on the influence of urbanization and ruralization. Taking into account the manifestation within the spatial boundaries of these agglomeration formations of urbanization and ruralization allowed us to carry out the appropriate typology of UTC and districts, classification according to urban and rural features of the regions of Ukraine. According to the results of the research, certain generalizations were made, practical recommendations were given, the use of which is appropriate in the conditions of the post-war recovery of Ukraine on the basis of inclusiveness. It is noted that their implementation as best as possible will require the continuation of scientific research in the specified direction.

Key words: inclusive development, united territorial communities, districts, ruralization, rural-urban agglomerations, Ukraine, urbanization.

УДК 330.34.014-021.387:911.374/.375-044.964(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-5>

Павлова І.О.

к.е.н., старший викладач кафедри туристичного бізнесу та рекреації, Одеський національний технологічний університет

Pavlova Iryna

Odesa National Technological University

Постановка проблеми. Актуальність та практичне значення досліджуваної проблеми мають певне коріння, яке пов'язане з формуванням ОТГ та утворенням нових районів, що ідентифікуються як сільсько-міські агломерації. У зв'язку з цим постало питання щодо розуміння сутності цього соціально-просторового феномену, визначення його місця в системі суспільних відносин, у розв'язанні невідкладних соціально-економічних проблем щодо подолання суттєвих відмінностей між містом та селом, усунення диспропорцій в розвитку регіонів, формування сільсько-міського інклюзивного середовища. Враховуючи, що до складу ОТГ та районів входять сільські, селищні та міські населені пункти, постало завдання щодо з'ясування ролі в інклюзивному розвитку цих соціально-просторових утворень урбанізації та руралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної літератури з досліджуваної проблеми

свідчить про те, що вона складається переважно з праць загального характеру. Передусім це стосується робіт українських авторів, які першочергову увагу приділяють характеристичі інклюзивного розвитку сільських територій – О. П. Тищенко [1]; аналізу зв'язку інклюзивності аграрного сектору і сільського середовища – С. В. Степаненко [2]; розкриттю механізмів інституційної моделі інклюзивного розвитку аграрної сфери – Є. Й. Майовець і Я. М. Майовець [3]. О.І. Павлов обґрунтовує сутність руралістики та її значення для розуміння процесу руралізації [4], класифікує об'єднані територіальні громади як сільсько-міські утворення континуального типу [5]. М. І. Мельник, С. Д. Щеглюк і Р. С. Яремчук оцінюють розподіл інтенсивності урбанізації за регіонами [6].

Більшим тематичним різноманіттям з зазначеної проблематики вирізняється зарубіжна наукова література. Окрім праць, пов'язаних з виявленням впливу наслідків урбанізації на розвиток сільських

районів країн, що розвиваються (Т. Г. Саккета [7]; Г. МакГранахан, Д. Шенсул і Г. Сінгх [8]; Д. Хуан і Ц. Чжен [9]); набули поширення праці, присвячені з'ясуванню ролі руралізації у відновленні сільського простору – Л. Парсонс і С. Лавренюк [10]; виявленню значення аграрного урбанізму для формування системного уявлення щодо природи сільсько-міського розвитку – Дж. Гіллен, Т. Баннелл і Дж. Рігг [11]; розкриттю взаємовпливу урбанізації та руралізації на динаміку розвитку міст і сіл – А. Сулістеріні [12].

Проте серед наукових робіт з соціально-просторової інклюзивності поки що відсутні праці, в яких вплив урбанізації та руралізації на інклюзивний розвиток сільсько-міських агломераційних утворень постає як предмет спеціального дослідження. Саме ця обставина й зумовила вибір теми даного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ступеня залежності розвитку сільсько-міських агломерацій України на засадах інклюзивності від впливу на цей процес урбанізації та руралізації. Для її досягнення сформульовано такі завдання: ідентифікувати ОТГ та райони як сільсько-міські агломераційні утворення; виявити сутність соціально-просторової інклюзивності; з'ясувати тенденції розвитку цих агломерацій під впливом урбанізації та руралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання сформульованих завдань дослідження вимагає концентрації пізнавальних зусиль передусім на визначенні специфіки сільсько-міських агломерацій.

Оксфордський словник географії трактує поняття агломерації як «концентрацію економічної діяльності в суміжних галузях промисловості, зумовлену, зокрема, особливостями зовнішньо-економічної політики, а саме кількістю та якістю кваліфікованої робочої сили, зростаючим ефектом масштабу, кумулятивними ефектами, особливостями місцевої системи планування та випадковими факторами». Коли агломерація досягає певної щільності, витрати на душу населення певних видів діяльності або функцій можуть зменшитися на користь багатьох чи більшості просторово-близьких економічних агентів [13].

Недосконалістю наведеного визначення агломерації є її обмеження економічним виміром, хоча це утворення за своєю природою є соціально-просторовим. В ньому також відсутня навіть згадка, як про механізм його утворення, так і про суб'єктів самого процесу просторової трансформації.

В «Декларації про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті» ООН вказано на зв'язок цього феномену з процесом урбанізації та ключову роль в утворенні агломерацій мегаполісів. Зокрема визнається той факт, що процес урбанізації в світі привів до концентрації населення

в міських агломераціях, які простягаються за межі адміністративних кордонів первинних міст, охоплюють дві адміністративні одиниці або більше, мають місцеві органи влади з різними можливостями і пріоритетами і страждають від відсутності координації. На 100 найбільших агломерацій світу (Мехіко, Нью-Йорк, Сеул тощо) припадає понад 30% глобального ВВП, а у США 85% ВВП створюють саме в агломераціях [14].

В нашому випадку йдеться про змішаний тип агломерації, в якому основну роль відіграють невеликі міста, а також селища та села. Звідси впливає їх ідентифікація як сільсько-міських агломерацій. Інша справа: чи всі ОТГ й навіть деякі райони можна вважати агломераційними утвореннями? Звісно ні: із загальної кількості громад – 380 (26,5%) є міськими, 432 (30,0%) – селищними і 626 (43,5%) – сільськими, тобто практично половина громад мають однорідний склад населення, залежать від наявних природних ресурсів, характеризуються недиверсифікованими видами діяльності й не мають достатніх інвестицій для впровадження інновацій.

Проте внаслідок здійснення реформи децентралізації було створено передумови для формування в просторових межах цих агломерацій соціально-просторової інклюзивності, зокрема поєднання сільських та міських переваг в обопільних інтересах населення сіл та міст.

Соціально-просторову інклюзивність можна визначити як поточний стан та ступінь включеності людських спільнот, що мешкають в межах ОТГ та районів, в систему суспільного відтворення, відносини власності, їх залучення до політичних, економічних, соціальних, духовних змін з метою задоволення інтересів і потреб усіх без винятку жителів цих сільсько-міських агломераційних утворень.

Спрямованість інклюзивного розвитку ОТГ та районів проявляється через його галузевий та соціально-просторовий (руральний, урбанний, частіше «сумішний» тип) вимір. Йдеться про такі види галузевої спрямованості інклюзивного розвитку як аграрна, промислова, агропромислова, транспортна, будівельна, інфраструктурна та сервісна (соціальна, торговельна, побутова, туристична, оздоровчо-рекреаційна).

Для створення та підтримки інклюзивного середовища важливо, щоб усі члени громад, різні верстви населення районів були психологічно готові і соціально-економічно вмотивовані до участі в громадській, соціальній, економічній та політичній діяльності. Тобто настання інклюзії можливе лише за активної участі в цьому процесі суб'єктів її творення.

ОТГ та райони, які успішно долають відчуженість, пройшовши через усі етапи інклюзивного розвитку, можуть бути віднесені до категорії сіль-

сько-міських агломерацій континуально-конвергентного типу.

В науці склалася стала традиція щодо тлумачення сутності такого типу утворень. Поняття «сільсько-міський континуум» як простір, в якому реалізується соціальна та культурна диференціація «первісного світу», результатом якої є урбанізація – перехід від сільського до міського суспільства, ввів у науковий обіг Р. Редфілд. На думку цього вченого, обидва ці ідеальні конструктивні типи суспільства дають краще розуміння соціальних відносин, властивих їм [15].

Разом з тим, слушним є спостереження Л. Вірта відносно того, що згрібання в одну купу величезного різноманіття міст і сільських поселень швидше приховує, ніж розкриває відмінні риси тих і інших [16], яке варто уваги при аналізі прояву тенденцій сільсько-міської конвергенції.

Висуваючи гіпотезу дослідження щодо обмежених можливостей ОТГ та районів щодо побудови інклюзивного сільсько-міського континууму, з огляду на їх просторові та демографічні характеристики, автор при цьому враховує вплив на цей процес урбанізації та руралізації. Приймаючи традиційне тлумачення урбанізації та руралізації як поширення в просторі відповідно міського та сільського способів життєдіяльності, зазначимо, що з утворенням сільсько-міських агломерацій ці

феномени перетворилися на «сполучені судини», через які відбувається взаємне використання переваг урбанності та руральності спільного життєвого середовища цих соціально-просторових утворень.

На основі аналізу співвідношення прояву в спільному сільсько-міському просторі урбанізації та руралізації, виявлено формування трьох типів сільсько-міського континууму: з домінуванням в одному випадку руральної (сільської) спрямованості розвитку, урбанної (міської) – у другому та збалансованої рурально-урбанної (сільсько-міської), або урбанно-руральної – у третьому.

Прояви впливу урбанізації та руралізації на галузеву та соціально-просторову спрямованість інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій на рівні ОТГ подано в таблиці 1.

Адміністративними центрами, представлених в таблиці 1 найбільших міських ОТГ, є міста з населенням понад 100 тис. осіб, тобто населені пункти, які за українською класифікацією є великими. Проте три з цих громад не можуть бути ідентифіковані як сільсько-міські агломерації, оскільки вони складаються з одного міста й не мають «змішаного» складу населення. До складу інших ОТГ входять села, у розпорядженні яких перебувають великі площі орних земель. В межах перелічених ОТГ існують реальні умови для їх перетворення

Таблиця 1

Міські ОТГ України з чисельністю населення понад 100 тис. осіб

Громада	Область	Район	Кількість населених пунктів	Площа, км ²	Чисельність населення
Криворізька	Дніпропетровська	Криворізький	6	431,9	615492
Маріупольська	Донецька	Маріупольський	11	375,3	441489
Вінницька	Вінницька	Вінницький	9	256,6	388204
Івано-Франківська	Івано-Франківська	Івано-Франківський	19	263,8	287533
Сумська	Сумська	Сумський	21	349,0	270439
Житомирська	Житомирська	Житомирський	2	91,5	265126
Луцька	Луцька	Луцький	36	383,1	240292
Тернопільська	Тернопільська	Тернопільський	11	166,7	226594
Кременчуцька	Полтавська	Кременчуцький	5	165,1	220619
Білоцерківська	Київська	Білоцерківський	17	394,4	218981
Краматорська	Донецька	Краматорський	15	412,7	183946
Мелітопольська	Запорізька	Мелітопольський	1	49,7	150768
Дрогобицька	Львівська	Дрогобицький	34	426,2	121778
Слов'янська	Донецька	Краматорський	5	119,0	115026
Лисичанська	Луганська	Севєродонецький	17	407,6	113782
Бердянська	Запорізька	Бердянський	5	252,2	112783
Мукачівська	Закарпатська	Мукачівський	18	266,9	110483
Камянець-Подільська	Хмельницька	Камянець-Подільський	13	175,3	109064
Нікопольська	Дніпропетровська	Нікопольський	1	50,7	107464
Павлоградська	Дніпропетровська	Павлоградський	1	58,8	103073

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

на агломераційні континуальні утворення з домінуванням галузевої промислової та урбанної соціально-просторової спрямованості розвитку.

Українська практика свідчить про те, що поряд з великими міськими ОТГ існує багато невеликих за населенням громад, центрами яких є малі та середні «аграрні» міста. Це передусім – десять міських ОТГ з населенням до 10 тис. осіб. Міста, що входять до їх складу не володіють достатніми внутрішніми ресурсами для того, щоб стати центрами економічного зростання громад та їх соціально-культурного обслуговування. Звідси впливає аграрна галузева та руральна соціально-просторова спрямованість розвитку таких ОТГ.

Деяко складнішою в цьому сенсі є ситуація, що склалася в районах. Спочатку наведемо дані про найбільш урбанні райони (табл. 2).

Центрами лише чотирьох, представлених в таблиці 2 десяти районів, є обласні центри, інші

підпорядковані великим промисловим містам, які представляють виключно східні регіони. Сєверодонецький та Бахмутський райони, хоча й не мають у своєму складі сільських ОТГ, проте при наявному сільському населенні, є, також сільсько-міськими агломераційними утвореннями континуального типу з домінуючою галузевою промисловою та урбанною соціально-просторовою спрямованістю розвитку.

Таблиця 3 містить інформацію про найбільш виразні руральні райони.

Як свідчать дані, розміщені в таблиці 3, серед вказаних руральних районів – вісім припадають на західні області. Серед них – п'ять гірських районів, кількість населення трьох з яких не перевищує 100 тис. осіб. Наявність серед руральних районів двох, які входять до складу Одеської області є свідченням подрібненості поселенської мережі південної частини України. Серед адміністра-

Таблиця 2

Найбільш урбанні райони України

№ п/п	Район / Область	Відсоток міського населення	Кількість ОТГ: міських / селищних / сільських	Кількість міст / селищ / сіл	Чисельність населення: міського / сільського
1	Харківський / Харківська	94,46	5 / 7 / 3	5 / 21 / 177	1633279 / 95770
2	Сєверодонецький / Луганська	94,44	6 / 0 / 0	9 / 13 / 64	342391 / 20148
3	Маріупольський / Донецька	92,57	1 / 3 / 1	1 / 6 / 82	465549 / 37360
4	Дніпровський / Дніпропетровська	90,67	2 / 6 / 9	2 / 9 / 223	1038224 / 106841
5	Запорізький / Запорізька	89,66	2 / 4 / 11	2 / 7 / 274	753915 / 86851
6	Краматорський / Донецька	89,24	7 / 3 / 2	7 / 25 / 203	484931 / 58440
7	Криворізький / Дніпропетровська	87,47	3 / 2 / 10	3 / 5 / 275	650717 / 93217
8	Бахмутський / Донецька	87,02	6 / 0 / 1	7 / 10 / 94	191694 / 28581
9	Кам'янський / Дніпропетровська	86,10	6 / 4 / 2	6 / 8 / 260	364915 / 58528
10	Одеський / Одеська	85,92	5 / 6 / 11	5 / 10 / 140	1184384 / 194106

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

Таблиця 3

Найбільш руральні райони України

№ п/п	Район / Область	Відсоток сільського населення	Кількість ОТГ: міських / селищних / сільських	Кількість сіл / селищ / міст	Чисельність населення: сільського / міського
1	Косівський / Івано-Франківська	81,80	2 / 2 / 1	37 / 2 / 1	69304 / 14396
2	Верховинський / Івано-Франківська	80,88	2 / 1 / 0	42 / 1 / 0	24422 / 5773
3	Хустський / Закарпатська	79,38	9 / 2 / 2	139 / 2 / 2	211018 / 54827
4	Камінь-Каширський / Волинська	77,89	2 / 2 / 1	152 / 2 / 1	101546 / 28836
5	Вижницький / Чернівецька	77,79	5 / 4 / 4	91 / 2 / 2	69700 / 19906
6	Дністровський / Чернівецька	77,05	5 / 4 / 4	103 / 1 / 4	117277 / 34931
7	Тячівський / Закарпатська	77,05	4 / 5 / 1	58 / 5 / 1	139159 / 44597
8	Сарненський / Рівненська	73,84	6 / 3 / 2	162 / 4 / 2	156688 / 55584
9	Березівський / Одеська	73,14	11 / 4 / 1	219 / 6 / 1	75721 / 29248
10	Болградський / Одеська	71,30	6 / 2 / 2	93 / 4 / 2	102942 / 41435

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

тивних центрів районів переважають малі міста, а двох – є селища міського типу (Верховинський, Дністровський райони). В структурі населених пунктів цих районів частка сіл складає понад 96 %.

В таблиці 4 представлені демографічні характеристики областей, що характеризують соціально-просторову спрямованість їх розвитку. При класифікації областей за ознаками урбанності та руральності враховувалося загальне по Україні співвідношення часток міського та сільського населення як 69,7% до 30,7%.

Представлені в таблиці 4 дані, дають можливість зробити певні узагальнення щодо перспектив інклюзивного розвитку областей під впливом зустрічних процесів урбанізації та руралізації, які мають різне просторове забарвлення з огляду на домінування в тих чи інших випадках однієї з двох зазначених тенденцій. На їх підставі можна робити, по-перше, певні прогнози щодо галузевої та соціально-просторової спрямованості розвитку адміністративно-територіальних одиниць обласного рівня, та, по-друге, виявляти перспективи розгор-

тання в Україні соціально-просторової інклюзивності. Найбільш виразним є прояв руральної соціально-просторової інклюзивності в п'яти із семи західних областей та урбанної – в усіх чотирьох східних і в одній північній (Харківська) областях.

Аналіз ступеня впливу урбанізації та руралізації на інклюзивність розвитку сільсько-міських агломерацій України потребує також врахування відповідної практики інших країн. Зокрема, слід мати на увазі, що економічний успіх Китаю був багато в чому заснований на провінційній моделі урбанізації, яка стимулювала сталий та інклюзивний розвиток сільських районів за рахунок таких чинників як наявність в їх просторових межах висококваліфікованого міського населення, наявної промислової структури та прямих іноземних інвестицій [9]. В Індонезії, навпаки, в розвитку сільських районів значна увага приділяється перевагам руралізації, яка сприяє відродженню сільського господарства, риболовства, а головними генераторами цього процесу виступають фермери [12]. В Індії сільський спосіб життєдіяльності вий-

Таблиця 4

Демографічні ознаки соціально-просторової спрямованості розвитку областей України

Область	Кількість районів	Відсоток населення: міського / сільського	Кількість урбанних районів	Кількість руральних районів	Кількість міст / селищ / сіл	Соціально-просторова спрямованість розвитку
Вінницька	6	52,30 / 47,70	1	5	18 / 29 / 1456	Рурально-урбанна
Волинська	4	52,23 / 47,77	2	2	11 / 22 / 1054	Рурально-урбанна
Дніпропетровська	7	84,16 / 15,84	7	0	20 / 45 / 1435	Урбанна
Донецька	5	90,99 / 9,01	4	1	52 / 131 / 1115	Урбанна
Житомирська	4	59,64 / 40,36	4	0	12 / 43 / 1613	Рурально-урбанна
Закарпатська	6	37,23 / 62,77	1	5	11 / 19 / 578	Руральна
Запорізька	5	77,50 / 22,50	5	0	15 / 22 / 914	Урбанна
Івано-Франківська	6	44,57 / 55,43	1	5	15 / 23 / 766	Руральна
Київська	7	61,75 / 38,25	7	0	24 / 30 / 1126	Урбанно-руральна
Кіровоградська	4	63,72 / 36,28	2	2	12 / 27 / 990	Урбанно-руральна
Луганська	4	87,20 / 12,80	1	3	37 / 109 / 780	Урбанна
Львівська	7	61,19 / 38,81	3	4	44 / 34 / 1850	Урбанно-руральна
Миколаївська	4	68,75 / 31,25	3	1	9 / 17 / 885	Урбанно-руральна
Одеська	7	67,26 / 32,74	2	5	18 / 33 / 1122	Урбанно-руральна
Полтавська	4	62,71 / 37,29	2	2	16 / 20 / 1803	Урбанно-руральна
Рівненська	4	47,45 / 52,55	1	3	11 / 16 / 999	Руральна
Сумська	5	69,82 / 30,18	4	1	15 / 20 / 1454	Урбанно-руральна
Тернопільська	3	46,13 / 53,87	1	2	18 / 17 / 1023	Руральна
Харківська	7	81,38 / 18,62	5	2	17 / 60 / 1674	Урбанна
Херсонська	5	61,41 / 38,59	2	3	9 / 31 / 656	Рурально-урбанна
Хмельницька	3	58,04 / 41,96	2	1	13 / 24 / 1414	Рурально-урбанна
Черкаська	4	57,34 / 42,66	2	2	16 / 14 / 824	Рурально-урбанна
Чернівецька	3	43,34 / 56,66	1	2	11 / 8 / 398	Руральна
Чернігівська	5	66,02 / 33,98	4	1	16 / 29 / 1464	Урбанно-руральна

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

шов із підпорядкування урбанізації, завдячуючи поширенню «аграрного урбанізму», який враховує певні переваги міського способу життя [11]. Досвід африканських країнах свідчить про значний вплив на сільський розвиток руралізації, так само як на міський розвиток – урбанізації. Разом з тим, новітні наукові розробки доводять, що така практика не повною мірою відображає обопільну взаємозалежність впливу урбанізації та руралізації на розвиток міст та сільських районів [7].

Дієвою формою спільного сільсько-міського розвитку на інклюзивних засадах, на наше переконання, є партнерські відносини між містами та селами, генераторами яких мають бути міські центри агломераційних утворень. При цьому визначальну роль у формуванні тих чи інших типів сільсько-міських партнерських відносин відіграє розмір міст. Перший тип цих відносин (міста – центри агломерацій акумулюють значні потоки інвестицій й є джерелами дифузії інновацій) характерний для ОТГ та районів, центрами яких є обласні центри та інші міста обласного значення з населенням понад 200 тис. осіб, другий (міста виконують функцію соціально-культурного та торговельно-побутового обслуговування навколишніх сіл) характерний для сільсько-міських агломераційних утворень, центрами яких є міста з населенням від 100 тис. до 200 тис. осіб, третій тип формується навколо міст з населенням до 100 тис. осіб. Перший тип партнерських відносин представляє собою функціонально-просторову систему «мегаполіс – приміська зона» з високим рівнем урбанізації, з галузевою промисловою та урбанною соціально-просторовою спрямованістю розвитку, другий (система «відносно великі міста – сільська глибинка») – з помірним рівнем урбанізації, з агропромисловою та урбанно-руральною спрямованістю розвитку, третій (система «агро-руральне місто – зона сільської депопуляції») має аграрну та руральну спрямованість розвитку. Центри цих агломерацій надають переважно адміністративні послуги і є місцем концентрації управлінських структур.

Висновки з проведеного дослідження. Формування ОТГ та утворення нових районів призвело до виникнення в межах базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України соціально-просторових агломераційних утворень континуального типу зі «змішаними» складом населення (виняток складають сільські громади), ресурсів та функцій.

Ідентифікація ОТГ та районів як сільсько-міських агломерацій континуального типу є ключем до розуміння сутності соціально-просторової інклюзивності. Розгортання інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій відбувається, завдячуючи певній генерації роздільних сільського розвитку та міського розвитку в інтегрований сполучений інклюзивний сільсько-міський розвиток, який

відбувається під обопільним впливом урбанізації та руралізації.

В структурній будові сільсько-міських агломерацій, більшості ОТГ притаманні аграрна галузева та руральна соціально-просторова спрямованість розвитку, а це означає, що в таких утвореннях візьме гору тенденція руралізації. Попри це, у переважній більшості районів, виняток серед яких складають райони з чисельністю населення до 100 тис. осіб з домінуючою часткою у їх складі сільського населення і малих міст, домінуючою є тенденція урбанізації. Першість за цією ознакою серед них посідають сільсько-міські агломерації, що утворені навколо регіональних центрів.

Загальним здобутком ОТГ та районів є формування самостійних бюджетів та удосконалення соціальної інфраструктури як основи формування континуального інклюзивного середовища.

Наявність феномену ОТГ та районів як нового типу агломерацій, відмінного від подібних міських утворень, надало можливість відстежити процес розгортання інклюзивного розвитку з урахуванням його аграрної галузевої та руральної соціально-просторової спрямованості. Аграрний контекст цього процесу пов'язаний з наявністю значного потенціалу України, який може бути використаний у її повоєнному відновленні.

Разом з тим, розвиток передбачає реалізацію передусім людського потенціалу, що вимагає від кожної людини розуміння того, якою є її особиста мета та роль власних зусиль з урахуванням фізичних, соціальних, інтелектуальних, матеріальних та духовних можливостей. В цьому полягає один з основоположних принципів інклюзивності.

В умовах повоєнного відновлення України практичної значущості набуває саме потреба у подальшому продовженні наукових розвідок за зазначеним напрямом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тищенко О. Інклюзивний розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади: проблеми та пріоритети. *Університетські наукові записки*, 2022, № 1–2 (85–86). С. 125–137. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.85-86.1>.
2. Степаненко С. В. Інклюзивність розвитку аграрного сектору і сільських територій: сучасний стан та інструменти забезпечення. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2022. Випуск 13. С. 136–142. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.16>.
3. Майовець Є. Й. Майовець Я. М. *Інклюзивна інституційна модель* інноваційного розвитку аграрної економіки. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького*. Серія «Економічні науки». 2020. № 4. С. 114–122. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-4-114-122>.
4. Павлов А.И. Руралістика: теорія, методологія, научные направления: монографія. Одеса: Астропринт, 2018. 408 с.

5. Павлов О. І. Об'єднана територіальна громада як модель сільсько-міського континууму. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка: збірник наукових праць*. 2017. Випуск 789. С. 27–33.

6. Мельник М. І., Щеглюк С. Д., Яремчук Р. Є. Розвиток урбанізаційних процесів в умовах децентралізації. 2017. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170301.pdf> (дата звернення: 16.02.2023).

7. Sakketa T. G. Urbanisation and rural development in developing countries. A review of pathways and impacts. Bonn: German Development Institute. 2022. № 5. 44 p. URL: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_5.2022.pdf DOI: <https://doi.org/10.23661/dp5.2022> (дата звернення: 18.02.2023).

8. McGranahan G., Schensul D., Singh G. Inclusive urbanization: Can the 2030 Agenda be delivered without it? *Environment and Urbanization*. 2016. Volume 28. Issue 1. P. 13–34. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956247815627522>.

9. Huang D. and Zheng Q. Analysis of regional differences in the influence of China's urbanization modes on rural sustainable development. *Environmental Economics and Management*. 2022. Volume 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.938897>.

10. Parsons L., Lawreniuk S. Geographies of ruralisation or ruralities? The death and life of a category. *Dialogues in Human Geography*. 2022. Volume 12(2). P. 204–207. DOI: <https://doi.org/10.1177/20438206221102937journals.sagepub.com/home/dhg>.

11. Gillen J., Bunnell T., Rigg J. Geographies of ruralization. *Dialogues in Human Geography*. 2022. Volume 12(10): 204382062210758. DOI: <https://doi.org/10.1177/20438206221075818>.

12. Sulistyorini A. From urbanization to ruralization. *MONAS: Jurnal Inovasi Aparatur*. 2020. Volume 2. No 1. P. 145–162. DOI: <https://doi.org/10.54849/monas.v2i1.38>.

13. Dictionary of Human Geography. Rogers A., Castree N. and Rob Kitchin R. Publisher: *Oxford University PressPrint Publication*. 2013. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-26> (дата звернення 15.02.2023).

14. Декларація ООН про міста та інші населені пункти у новому тисячолітті. (2001). Генеральна асамблея ООН. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_849 (дата звернення: 18.02.2023)

15. Redfield R. The Folk Society. *American Journal of Sociology*. 1947. Volume 52 (4). URL: <http://web.mnstate.edu/robertsb/380/the%20Folk%20Society.pdf> (дата звернення: 16.02.2023).

16. Wirth L. Rural-urban differences. In: *Community life and social policy*. Chicago. University of Chicago Press. 1956. URL: <https://www.worldcat.org/title/louis-wirth-on-cities-and-social-life-selected-papers/oclc/254213> (дата звернення: 15.02.2023). DOI: <https://doi.org/10.1086/222085?mobileUi=0>.

REFERENCES:

1. Tyshchenko O. (2022) Inklusyivnyi rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vlady: problemy ta priorytety [Inclusive development of

rural areas in conditions of decentralization of power: problems and priorities]. *University scientific notes*, no. 1–2 (85–86), pp. 125–137. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.85-86.1>.

2. Stepanenko S. V. (2022) Inklusyivnist rozvytku ahrarnoho sektoru i silskykh terytorii: suchasnyi stan ta instrumenty zabezpechennia [Inclusiveness of the development of the agricultural sector and rural areas: the current state and tools of support]. *Tavriysk scientific bulletin. Series: Economy*, vol. 13, pp. 136–142. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.16>.

3. Maiovets Ye. Y. (2020) Maiovets Ya. M. Inklusyivna instytutsiina model innovatsiinoho rozvytku ahrarnoi ekonomiky. *Visnyk ChNU im. B. Khmelnytskoho [Inclusive institutional model of innovative development of agrarian economy]. Bulletin of ChNU named after B. Khmelnytskyi. Series «Economic Sciences»*, no. 4. pp. 114–122. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-4-114-122>.

4. Pavlov A. Y. (2018) *Ruralystyka: teoriya, metodolohiya, nauchnye napravleniya: monohrafiya* [Rural studies: theory, methodology, scientific directions: monograph] Odessa: Astroprint. (in Ukrainian).

5. Pavlov O. I. (2017) Obiednana terytorialna hromada yak model silsko-miskoho kontynuumu [United territorial community as a model of the rural-urban continuum]. *Scientific bulletin of Chernivtsi University: Economics: collection of scientific works*. vol. 789, pp. 27–33.

6. Melnyk M. I., Shchegliuk S. D., Yaremchuk R. Ye. (2017) Rozvytok urbanizatsiinykh protsesiv v umovakh detsentralizatsii [Development of urbanization processes in conditions of decentralization]. Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170301.pdf> (accessed 16 February 2023).

7. Sakketa T. G. (2022) Urbanisation and rural development in developing countries. A review of pathways and impacts. Bonn: German Development Institute Available at: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_5.2022.pdf DOI: <https://doi.org/10.23661/dp5.2022> (accessed 18 February 2023).

8. McGranahan G., Schensul D., Singh G. (2016) Inclusive urbanization: Can the 2030 Agenda be delivered without it? *Environment and Urbanization*, vol. 28. Issue 1, pp. 13–34. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956247815627522>.

9. Huang D. and Zheng Q. (2022) Analysis of regional differences in the influence of China's urbanization modes on rural sustainable development. *Environmental Economics and Management*. vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.938897>.

10. Parsons L., Lawreniuk S. (2022) Geographies of ruralisation or ruralities? The death and life of a category. *Dialogues in Human Geography*. vol. 12(2), pp. 204–207. DOI: <https://doi.org/10.1177/20438206221102937journals.sagepub.com/home/dhg>.

11. Gillen J., Bunnell T., Rigg J. (2022). Geographies of ruralization. *Dialogues in Human Geography*. vol. 12(10): 204382062210758. DOI: <https://doi.org/10.1177/20438206221075818>.

12. Sulistyorini A. (2020). From urbanization to ruralization. *MONAS: Jurnal Inovasi Aparatur*, vol. 2, no. 1, pp. 145–162. DOI: <https://doi.org/10.54849/monas.v2i1.38>.

13. Dictionary of Human Geography. Rogers A., Castree N. and Rob Kitchin R. (2013). Publisher: Oxford University Press. Available at: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-26> (accessed 15 February 2023).

14. UN General Assembly (2001) Deklaratsiia OON pro mista ta inshi naseleni punkty u novomu tysiacholitti [UN Declaration on Cities and Other Settlements in the New Millennium]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_849 (accessed 18 February 2023).

15. Redfield R. (1947) The Folk Society. *American Journal of Sociology*. vol. 52 (4). Available at: <http://web.mnstate.edu/robertsb/380/the%20Folk%20Society.pdf> (accessed 16 February 2023).

16. Wirth L. (1956). Rural-urban differences. In: Community life and social policy. Chicago. University of Chicago Press. Available at: <https://www.worldcat.org/title/louis-wirth-on-cities-and-social-life-selected-papers/oclc/254213>. (accessed 15 February 2023). DOI: <https://doi.org/10.1086/222085?mobileUi=0>.